

- Ingyenes, a konzorcium igényeihez alakított reklám-anyag
- Ingyenes oktatások a könyvtárak kiválasztott munkatársainak

Ár- és szerződési követelmények

- Átlátható árak és világos árstruktúra
- A jelenlegi előfizetésekkel való összehangolás lehetősége
- Számlázás az egyes részt vevő intézményeknek
- Értesítések a megújításról

- Információ a tartalomszolgáltatásra vonatkozó bármely korlátozásról
- Információ a nyomtatásra vonatkozó bármely korlátozásról
- Moduláris címkiválasztás

/BALL, David: Public libraries and the consortium purchase of electronic resources. = The Electronic Library, 21. köt. 4. sz. 2003. p. 301–309./

(Koltay Tibor)

Dokumentumszolgáltatás – egy új paradigma?

A dokumentumszolgáltatás hagyományos keretei, amelyek korábban olyan országos intézmények irányítása alatt álltak, mint a British Library, felbomlottak. Különösen igaz ez a folyóiratcikk-szolgáltatásban. Az új modell a régi könyvtárközi kölcsönzéstől meglehetősen eltérő környezetben mutatkozik meg: nem csupán az internet mindent behálózó kapcsolatrendszere jelent új kontextust, hanem az is, hogy – jórészt a web fejlődésének eredményeképpen – mára a dokumentumszolgáltatás a kutatás, az oktatás, az információ-hozzáférés, a tudásmenedzsment támogatásának központi elemévé vált. Ráadásul mindezen változások – legalábbis az Egyesült Királyságban – olyan környezetben zajlottak le, ahol a teljes felsőfokú oktatási rendszer radikális átalakuláson ment át.

1999-ben a *University of East Anglia (UEA)* nagyszabású tanulmányt készített információs stratégiája újrafogalmazásának részeként. A tanulmány számos könyvtár- és információtudománnyal foglalkozó szakértő véleményén alapult, és bár elsősorban az intézményi környezet fejlesztését tartotta szem előtt, néhány megállapítása általános érvényűnek tekinthető. A részt vevő szakértőket arról kérdezték, hogy mennyiben fog különbözni a dokumentumszolgáltatás 5-10 év távlatában a hagyományos, papír alapú könyvtári ellátástól.

A válaszadók szerint az elektronikus folyóiratok terjedésével a kutatók mind kevesebbszer keresik fel a könyvtárakat, míg a diákok még mindig a tanulás színterének tekintik őket. Ez hosszú távon egymás mellett élő régi és új modellt, „hibrid jövőt” láttat a szakemberekkel. Hosszú távon a könyvtárosok a tudás és az információ-hozzáférés szervezőivé válnak, ami a könyvtárban „segítségnyújtó pult” funkciót tesz szükségessé. Akármilyen formában lévő információt szolgáltat is a könyvtár, a

felhasználónak mindig garantáltan a legkiválóbb minőséget kell kapnia. Ebből következik a dokumentumszolgáltatásban is a régi és az új együttélése: amíg a folyóiratcikk-szolgáltatásban mára felbomlott régi modell jórészt digitális alapon szerveződött újjá, addig a könyvek esetében még a papír alapú szolgáltatáson van a fő hangsúly. Így jelenleg a különböző ellátási modellek széles skálán helyezkednek el, a hagyományos könyvtárközi kölcsönzéstől a legmodernebb elektronikus szolgáltatásokig.

Az egyes kérések teljesítésének lehetősége öt változó függvénye: technológia, társadalom, környezet, politika, gazdaság.

Technológia

A kérések teljesítését a technológiai fejlődés alapvetően meghatározza. (A fejlődés mértékét jól példázza, hogy az egyetemre érkező diákok 80%-a rendelkezik mobiltelefonnal, 60%-uk lappal, és mire végeznek, általánosan jellemző, hogy mindkét eszköz a rendelkezésükre áll.) A digitális technológia (beleértve a kommunikációs hálózatokat is) alapvetően átalakíthatja az igen széles kör között megoszló kutatási forrásokhoz és a tananyaghoz való hozzáférés módját. A különbözőség és szétszórtság mellett azonban jellemző az egyetemesítés és az „egyenre szabottság” is: a különböző formátumokban megjelenő digitális tartalmat a felhasználó egyre inkább a saját céljaihoz igazítva kérheti. Ennek eredményeként a társadalom tagjai maguk alakítják az általuk elért tartalmakat, és célszerűen megoszthatják azt közösségük más tagjaival. Ez a tevékenység egy olyan szerkezetet eredményez, amely a közösségi forrásokat is alapvetően befolyásolja.

A legkülönbözőbb elemek integrációja technológiákon és alkalmazásokon átívelő együttműködést igényel. A JISC (Joint Information Systems Committee) által létrehozott JOIN-UP célja, hogy támogassa az olyan különböző rendszerek együttműködését, mint a British Library, EDINA, MIMAS, LAMDA; ezzel hozzájárul az önálló, egymással azonban kompatibilis részek együttműködéséhez, ami alapvetően fontos minden dokumentumszolgáltató rendszer számára.

A JOIN-UP az egységesített lelőhely-meghatározás modellje. Nem létezik azonban egyetlen megoldás a dokumentum- és a cikkszolgáltatásban sem. A JOIN-UP például nem tart számat a kiadók érdeklődésére, ezzel szemben a velük való együttműködést keresi az EASY projekt. Számos egyéb termék is feltűnt napjainkban. Ezek egyike a Fratwell-Downing Informatics ZPORTAL, amely az adatszolgáltató eszközök „legjavából” kínál helytől és formátumtól függetlenül szabad információ-hozzáférést a legfontosabb forrásokhoz. Az Ex Libris' SFX Resolution Service a szolgáltatások összekapcsolását teszi lehetővé. A SUNCAT integrált lelőhely-meghatározást nyújt folyóiratok esetében, amivel az információs környezet jelentős közreműködőjévé válhat. Ugyanez elmondható a CC-Interoperability Projectről, amely a CURL és az M25 könyvtári konzorciumok forrásaihoz való hozzáférést tökéletesíti. A British Library elektronikus információszolgáltatása a szerzői jogot érvényesítve már egymillió PDF fájlt tesz hozzáférhetővé, és megállapodásokat kötött olyan nagy kiadókkal is, mint például az Elsevier.

Az utóbbi évek technológiai fejlődése azonban nemcsak a különböző médiumokhoz és tartalmakhoz való hozzáférést tett lehetővé, hanem megváltoztatta a kiadás jellegét, a kutatás és a tanulás/tanítás arculatát is.

Társadalom

Egy 2003-ban publikált kormánykiadvány szerint a következő tényezőknek van befolyásoló szerepük az elkövetkezendő 5–10 évben a dokumentumszolgáltatás alakulásában:

Tényező	Hatás
A célok különbözősége	A követelmények, és ennél fogva a szolgáltatási modellek „széttöredezése” (mind a tanítás/tanulás és kutatásban, mind a források szolgáltatásának módjában).

Kutatási és tanulmányi intézmények összefogása

A tudományos irodalomra vonatkozó kérések kevesebb intézménybe koncentrálnak. Ezekben az intézményekben a kutatóknak több forrás áll rendelkezésükre a szükséges anyagok eléréséhez. Megfordítva: csökkent hozzáférés a nem kutatási szférához tartozó intézményekben, amelyekben nehézséget okoz a lelőhely-megállapítás. Növekszik a minőségi tananyagokhoz való hozzáférés igénye.

Regionalizáció

Szélesebb körű együttműködés az intézmények között, a szolgáltatási területek megosztása (kutatás, tanulás/tanítás, szakterületek).

Szélesebb körű részvétel

Nagyobb hangsúly esik a szakirodalomhoz való önálló hozzáférésre, szemben az oktatók által irányított tanulással.

Rugalmasabb tanulás

Az „e-tanulás” és a „one-stop-shop” megközelítés erősödése a felsőoktatásban. „Előre csomagolt” források az akadálytalan hozzáférés segítéséhez.

A vállalati szféra részvétele

A szerzői jogok növekvő áthelyeződése a vállalatokhoz. Az egyetemeken egyre növekvő mértékben kínálják szolgáltatásaikat (beleértve az információ-hozzáférést) a kis- és középvállalatoknak saját vonzáskörzetükben.

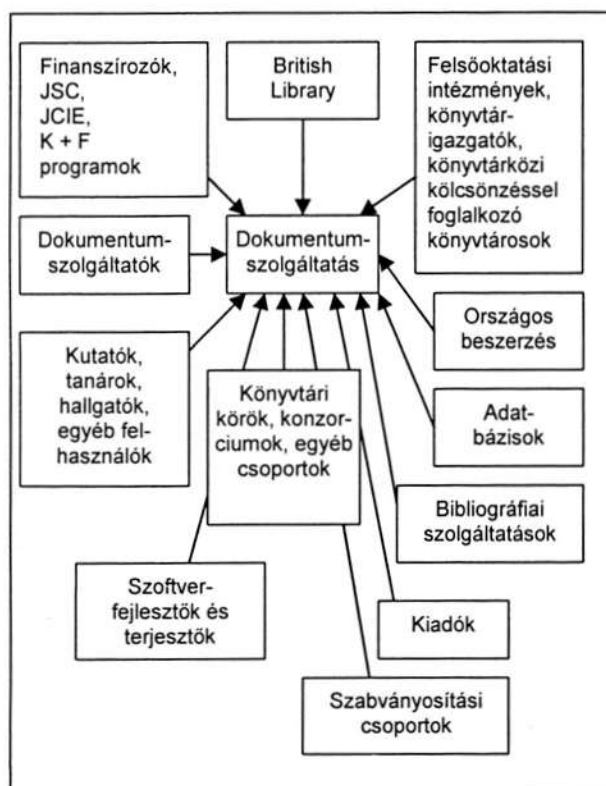
A nemzetköziség erősödése

Az internet segítségével nagyobb hangsúly esik a rugalmas tanulásra és a távoktatásra, mind a hazai egyetemi hallgatók, mind a külföldi posztgraduális tanulmányokat folytatók körében.

Politika

A politika hatása mind a dokumentumszolgáltatás, mind az öt meghatározó tanítás és kutatás területén érezhető. A technológia oldaláról nézve a kulcsfontosságú tényező azon résztvevők száma, akiknek részt kell venniük az információs folyamatban a prototípustól a végtermékig. Az ő közreműködésüket is számításba kell venni, hogy a dokumentumszolgáltatás új paradigmája sikeres legyen (lásd 1. ábra).

A tudományos publikálás jelenlegi paradigmájának csődjét jelentheti, hogy – különösen a folyóiratkiadás területén – állandó bizonytalanság érezhető. Nem tudni, hogy gazdaságilag milyen jellemzői lesznek a kialakulóban lévő új folyóirat-kiadásnak, ami néhány szempontból nehézségeket okozhat a szolgáltatóknak. (Nem csak az elektronikus források felhasználói keresnek új utakat a forrásokhoz való hozzáférésben és használatában, a magán- és közsféra szolgáltatói szintén hozzájárulnak az új környezet kialakításához.)

1. ábra A dokumentumszolgáltatás érdekelt résztvevői

Még könyvtári területen is mutatkoznak olyan politikai és kulturális tényezők, amelyek gátolhatják az együttműködést, ami szükséges ahhoz, hogy a szolgáltatók oldalán meglévő, tagolt és szétszórt forrásokhoz zavartalanul hozzáférhessen a használói oldal.

Gazdaság

Az EASY projekt jó példát szolgáltatott arra, hogy átláptárolta a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés „gazdaságtanát” elektronikus környezetbe. Az elektronikus hozzáférés előnyei és/vagy az elérhető címek mennyiségi növekedéséhez készpénzr-

fordítás vagy arányos költségnövelés szükséges. Nyilvánvaló, hogy a könyvtárak anyagi lehetőségei korlátozottak, és az egyes anyagok megvásárlásában és más ráfordításokban elsőbbségeket kell érvényesíteniük az egyes intézményeknek.

A könyvtárak a jelenlegi körülmények között nem oszthatják meg egymással elektronikus forrásait semmi más módon, csakis a rájuk fordított finansziális kereteik egyesítésével. Mindenképpen hasznos lenne objektív becslést végezni a forrásmegosztási megállapodások különböző formáinak kiadásairól és előnyeiről.

Környezet

A digitális dokumentumszolgáltatás jövőjének legnagyobb kihívást jelentő kérdése vitathatatlanul a szervezeti átalakítás menedzselése. Egyértelmű, hogy a technológia lehetőségei még mindig felülmúlják a használók képességét, hogy maximálisan kihasználják. Még mindig sokat kell tenni azért, hogy a felsőoktatás kultúrája megváltozzék. Azok a projektek, amelyek feladata, hogy az új technológiát beágyazzák az intézményi környezetbe, nagy kockázattal járnak, ha hiányzanak a megfelelő szervezeti és kulturális alapjaik.

A könyvtárosok, tanárok és diákok beállítódása, viselkedése nagyban befolyásolja a digitális szolgáltatások és termékek meghonosíthatóságát. A részletesebb tájékozódás érdekében az INSPIRAL Bibliography (<http://inspiral.cdrl.strath.ac.uk/resources/bibliography.html>) és az ANGEL projekt (www.ariadne.ac.uk/issue30/angel/) nyújt bepillantást a digitális tanulás témakörébe.

/BAKER, David: Document delivery: a new paradigm? = *Interlending & Document Supply*, 31. köt. 2. sz. 2003. p. 104–110./

(Tóth Máté)

INIST-CNRS: egy hatékonyan működő modell

Az INIST létrejötte, főbb működési jellemzői

A Tudományos és Műszaki Információs Intézetet (INIST) 1988-ban hozták létre a Francia Nemzeti Tudományos Kutatási Központ (CNRS) két doku-

mentációs központjának egyesítésével. A 2003-ban 15 éves fennállását ünneplő intézmény megtalálta helyét a francia és az európai információs piacon. Munkatársainak száma meghaladja a 300-at, beleértve az információgyűjtéstől a terjesztésig tartó folyamat napi biztosításához szükséges in-